

J I Ř Í M A L Í Ř

LIDOVÁ STRANA NA MORAVĚ A DÉLNICKÉ HNUTÍ NA SKLONKU 19. STOLETÍ

Aktuálním úkolem našeho dějepisectví stále zůstává všestranně objasnit místo a význam sociálně demokratické strany v třídním a politickém vývoji české společnosti před první světovou válkou. Tento úkol není možné důsledně řešit bez osvětlení postoje a vztahu jednotlivých stran a směrů k dělnickému hnutí, bez poznání oněch sil, jímž musela sociální demokracie jako nejuvědomější a politicky neplépe organizovaná složka dělnického hnutí čelit. Na Moravě, kde politická diferenciacce nebyla tak hluboká a pozice české buržoazie vzhledem k německé tak silné jako v Čechách a kde díky tzv. moravskému paktu z roku 1905, který umožnil sociálním demokratům zastoupení na zemském sněmu, byly možnosti působení buržoazních a maloburžoazních politických stran na dělnické hnutí o to větší a bezprostřednější, má pro přiblížení uvedené problematiky velký význam zejména vyložení vztahu moravské lidové strany k dělnickému hnutí.

Lidová strana jako programově „všennárodní“ strana, která se od svého vzniku v r. 1891 prezentovala jako strana „všech vrstev národa“, ani později po vzniku dalších politických stran nerezignovala na toto pojetí a v jeho rámci na úsilí držet patronát nad dělnickým hnutím nebo ho alespoň ovlivňovat. Na to, že tyto tendence nebyly zcela bez úspěchu, ukazuje např. jak úloha, kterou lidová strana sehrála při genezi národně sociální strany na Moravě, tak silící reformismus v sociálně demokratické straně, který ji v moravském prostředí vedl k sněmovní spolupráci s lidovci a později dokonce také k volebním kompromisům s lidovci v r. 1911 a 1913.

Problematice poměru lidové strany k dělnictvu a sociální demokracii byla dosud věnována pozornost v pracích J. Pernese a S. Brodessera, z nichž první se zabýval touto otázkou ještě před vznikem lidové strany v 80. letech 19. století a druhý v období zhruba do poloviny 90. let.¹ Ob-

---

¹ J. Pernes, *Česká buržoazie a dělnické hnutí na Moravě v 80. letech 19. století*, ČMM, 99, 1980, 19—39; S. Brodesser, *Dělnická otázka v politice moravských mladočechů*, ČMM 93, 1974, 128—136; srov. též J. Janák, *Příčiny vzniku předlitavské sociální správy*, Brno 1970.

dobí pozdější, kdy docházelo k podstatným změnám jak ve vývoji dělnického hnutí, tak v utváření politických poměrů na Moravě i v celém Předlitavsku, není ještě náležitě zmapováno, neboť práce, které se této problematice dotýkají, řešily primárně jiné otázky.² Příspěvky Pernese a Brodessera ukazují, že vznikající svobodomyšlná lidová strana věnovala poměrně velkou pozornost tzv. dělnické otázce, i když s cílem využít eventuální sblížení s dělnictvem k vlastnímu posílení v zápase se staročechy o hegemonii v českém politickém táboře i v boji s převahou německé buržoazie na Moravě. Naskýtá se otázka, zda získání vedoucího postavení lidové strany mezi českými politickými stranami po zemských volbách v r. 1896 a zavedení V. volební kurie při volbách do poslanecké sněmovny říšské rady a říšské volby, kterých se poprvé zúčastnili také sociální demokraté, změnilo něco na dosavadním vztahu lidové strany k dělnickému hnutí, zvláště když tyto změny stály na prahu období do-
tváření systému politických stran na Moravě a vůbec politickotřídních poměrů charakteristických pro upevňování monopolního kapitalismu. Následující práci chceme proto zaměřit na prozkoumání vztahu lidové strany k dělnickému hnutí a zejména sociální demokracii v pohnutém údobí let 1896 a 1897.

Lidová strana podobně jako většina politických stran své doby nepředstavovala ještě pevně organizovaný a názorně jednoduší politický útvar. Stejně jako mladočeská strana v Čechách vznikla i lidová strana na Moravě z opozičního hnutí vůči národní (staročeské) straně. Zahnovala v sobě proto nejen svobodomyšlnou skupinu kolem A. Stránského v Brně, ale také rolnickou opozici soustředěnou v Selské jednotě v Olomouci a opoziční frakci seskupenou kolem časopisu Velehrad v Kroměříži.³ K lidové straně se hlásily i další politické síly, zejména mladá inteligence a opoziční maloburžoazie, reprezentované v první řadě tzv. Mladou Moravou. Protože vazby těchto skupin na vedení strany i jejich názorové postoje byly různého stupně a v mnohém se vyvíjely a měnily,⁴ je třeba při zkoumání poměru lidové strany k dělnickému hnutí vidět názorovou rozrůzněnost stanovisek lidovců i její příčiny a hledat ty postoje, které byly pro lidovou stranu jako celek rozhodující. V tomto ohledu je nutno počítat také s tím, že třídní a skupinové zájmy, které lidová strana hájila, nebyly vždy na první pohled zřetelné a že k jejich jednoznačnějšímu vymezení docházelo jen postupně. Dosavadní výzkum potvrzuje, že ve srovnání s mladočeskou stranou v Čechách reprezentovala lidová strana mnohem déle a ve větším měřítku především maloburžoazní vrstvy měst

² Srov. např. J. Kolečka, „Moravský pakt“ z roku 1905, ČSCH 4, 1956, 590—615; J. Malíř, *Pokrokové hnutí na Moravě a dělnické hnutí*, ČMM 93, 1974, 137—145; z řady prací o vývoji dělnického hnutí srov. *K dějinám dělnického hnutí na Moravě a ve Slezsku II (1889—1917)*, Brno 1955; *Z dějin dělnického hnutí na Brněnsku*. Brno 1956.

³ J. Pernes, *Vznik lidové strany na Moravě v roce 1891*, ČMM 100, 1981, 272—287.

⁴ Srov. J. Malíř, *Vznik, vývoj a rozpad politického hnutí Mladá Morava*, VVM 29, 1977, 22—36; *týž*, *Opoziční politické hnutí inteligence a maloburžoazie na Moravě v letech 1896—1909*, ČSCH 28, 1980, 828—862; *týž*, *Vývoj liberálního proudu české politiky na Moravě*, Brno 1985.

i venkova. Maloburžoazní charakter si svým sociálním zázemím zachovala i ve druhé polovině 90. let, kdy formulovala svou „středostavovskou politiku“ a udržovala si jej v podstatě i dlouho do prvních let 20. století, i když potencionálně a funkcí, a postupně v průběhu prvního desetiletí 20. století i fakticky, přerůstala ve stranu buržoazní.⁵ Jak se odrážely tyto vývojové proměny v poměru lidovců k dělnickému hnutí?

První fázi vývoje postojů k dělnictvu můžeme sledovat ještě před vznikem lidové strany, kdy se v 80. letech kolem A. Stránského formovala svobodomyšlná opoziční frakce.⁶ Byla to doba, kdy přechod k monopolnímu kapitalismu a s ním spojené změny ve struktuře společnosti vedly ke zvýšenému zájmu o radikalizující se dělnictvo. V rámci svobodomyšlné opozice to byl především list Sekretář, který přinášel zprávy o dělnickém hnutí, ale i teoretičtější články o ideologii dělnického hnutí a příčinách jeho současného stavu i návrhy na zlepšení situace proletariátu. Mezi dělnictvem však tyto postoje nenalezly kladnou odezvu, s tou se setkala jen pomoc, kterou vůdči představitelé opozice (A. Stránský, V. Šílený) dělnictvu poskytli obhajobu perzekvovaných vůdců dělnictva (P. Krkošky, J. Hybeše).⁷ Zvýšená aktivita svobodomyšlné opozice v průběhu 80. let (účast na dělnických schůzích, obhajoba dělníků před úřady i německými továrníky, zdůrazňování místa dělnictva v národní společnosti) prozrazovala snahu přiblížit se dělnictvu s cílem získat ho pro národnostní zápas a zejména pro konkurenční boj s konzervativními staročechy.

Obdobná motivace určovala příznivější postoje lidovců k dělnickému hnutí i po vzniku lidové strany v r. 1891. Prostředkem působení na dělnictvo se mělo stát především podporování některých dělnických i obecně demokratických požadavků (všeobecné hlasovací právo, osmihodinová pracovní doba, pojištění ap.).⁸ I když lidovci dovedli lépe než staročeši odhadnout sílicí význam dělnictva v politickém i národním životě, ani jejich nejradikálnější projevy a požadavky ve prospěch dělnictva nepřekročily meze, umírněného buržoazního sociálního reformismu.⁹ Na rozdíl od 80. let, kdy se zvláště A. Stránský exponoval pro dělnické záležitosti, v první polovině 90. let zůstávaly postoje lidové strany většinou jen v rovině publicistické agitace, a to i tehdy, kdy lidovci ziskem zemských i říšských poslaneckým mandátů měli možnost uplatňovat svá proklamovaná stanoviska i v praktické politice.

Lidové straně se dostalo velké příležitosti, aby osvědčila opravdovost

⁵ J. Malíř, *K vyhraňování třídněpolitického profilu českých politických stran na Moravě před první světovou válkou*, SPFFBU C 30, 1983, 53–68.

⁶ J. Pernes, *Mladočeské hnutí v Brně v letech 1884–1885*, ČMM 95, 1976, 235–244.

⁷ Týž, *Česká buržoazie a dělnické hnutí na Moravě v 80. letech 19. století*, ČMM 99, 1980, 19–39; O. Franěk, *Pankrác Krkoška. První redaktor Rovnosti*, Brno, 1975, 56–82; J. Hybeš, *Výbor z článků a projevů*, Praha 1956, 98; Týž, *Práce a vzpomínky I*, Brno 1976, 69.

⁸ S. Brodesser, c. d.

⁹ To se týká i programového článku *O úkolech lidové strany na Moravě* (Rozhledy sociální, politické a literární III, Chrudim 1894, 139–142, 192–198, 264–169, 324–328, 392–400, 453–459), který navíc nepochází z ústředí lidové strany a odráží spíše názory jejích stoupenců z řad akademické mládeže spjaté s pokrokovým hnutím v Čechách.

svých hlásaných postojů k dělnictvu zvláště v letech 1896–1897, kdy zápas o podobu volební reformy a následující volby do říšské rady, jichž se poprvé účastnila i sociální demokracie, podhalily skutečně ledví jednotlivých politických sil.

Lidová strana od svého vzniku v duchu mladočeské svobodomyslnosti hájila požadavek zavedení všeobecného, rovného a přímého hlasovacího práva a proklamovala ho při nejrůznějších příležitostech po celou první polovinu 90. let. Z tohoto hlediska zpočátku posuzovala také volební předlohu Badeniho vlády z 15. 2. 1896, která měla řešit požadavek demokratizace volebních řádů polovičatě zavedením tzv. V. všeobecné volební kurie. Předlohu odmítala jak lidovecká veřejnost, tak i vedení strany. A. Stránský, který od svého zvolení za říšského poslance v r. 1895 patřil mezi českými poslanci k nejradikálnějším odpůrcům vlády i polovičaté volební opravy, zavrhoval Badeniho pojetí reformy, protože podle Stránského tím, že setrvává na zásadě poplatnosti voličstva a nerovnosti, „stojí návrh vladní na stanovisku velkého kapitálu“, a „není ničím jiným než házením písku do očí pracujícího lidu“.¹⁰ Stránského radikálně opoziční postoje se však brzy ukázaly být krátkodechými. Od přelomu března a dubna 1896 (kdy měl mimochodem A. Stránský osobní rozmluvu s Badenim) je naopak možno vidět Stránského po boku G. Eima a J. Kaizla mezi nejaktivnějšími obhájci Badeniho reformy.¹¹ Přitom vedení strany v tisku i na četných schůzích utvrzovalo veřejnost v přesvědčení, že lidová strana setrvává na svých dosavadních opozičních stanoviscích a na principu všeobecného hlasovacího práva.¹²

Příčinou tohoto „lavírování“ Stránského vedení lidové strany, které bylo trnem v oku i samotným mladočeským oportunistům,¹³ byla snaha udržet podporu radikálně naladěných stoupenců lidové strany, kteří odsuzovali náběhy vedení strany ke smíru s národní stranou i silící oportunismus poslanecké delegace ve Vídni, a v neposlední řadě také snaha zachovat v otázce volební reformy zdání demokratického přístupu a neztratit tak naděje na získání alespoň části dělnictva. V opačném směru na postoje lidovců působila nově vytvořená situace, vzniklá vstupem čtyř staročeských říšských poslanců z Moravy do mladočeského poslaneckého klubu, která signalizovala hlubší změny uvnitř politického tábora české buržoazie. Obavy z toho, že sblížením moravských staročechů s národní stranou svobodomyslnou (mladočeskou) povede k posílení pozic staročeské strany na Moravě, nutily lidovou stranu respektovat ve větší míře než dosud mladočeskou politiku ve Vídni, a to i přesto, že mladočeská strana v této době procházela obratem od protivládní opozice k oportunní politické taktice a že postupně opouštěla politický radikalismus a jako celek se zbavovala své maloburžoazní minulosti. V zemské politice tak vedení

¹⁰ Lidové noviny (dále jen LN) 4, 22. 2. 1896, č. 44, s. 1 (dále citace tisku zkráceně: název, ročník, datum, číslo, strana); LN 4, 29. 2. 1896, 50, 1–2.

¹¹ J. Kaizl, *Z mého života III/1*, Praha b. d., 501–502, 505–506; Z. Tobolka, *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby III/2*, Praha 1936, 100–102; Čas 10, 11. 4. 1896, 15, 225–226.

¹² Srov. usnesení výkonného výboru v LN 4, 14. 4. 1896, 86, 1.

¹³ J. Kaizl, c. d., 499, 501; Dopis J. Penížka G. Eimovi z 31. 5. 1896, Literární archiv Památníku národního písemnictví, Pozůstalost G. Eima.

lidové strany bylo zájmy mladočeské politiky tlačeno ke smíru s moravskou národní stranou.¹⁴

V otázce volební reformy mělo Stránského vedení lidové strany nakonec usnadněno manévrování skutečností, že jak mladočeská politická reprezentace, tak i sociálně demokratická strana, které z různých pozic Badeniho reformu kritizovaly, přes četné výhrady v konečné fázi přistoupily na Badeniho pojetí volební reformy. Faktické přijetí volební reformy přeneslo těžisko vztahu lidové strany k dělnictvu na otázku jeho zastoupení v V. všeobecné volební kurii. Přejedání dělnictva do řad voličů vedl k zintenzivnění zápasu o vliv na dělnictvo. Lidovecké tiskové orgány stále častěji tvrdily, že „též dělnictvo naše tvoří ne nepatrnou a ne podřízenou část rodiny české“, a prohlašovaly, že chtějí „podporovati oprávněné požadavky dělnictva, ať politické, ať sociální“.¹⁵ Snažily se prokázat pochopení pro sociální boj dělnictva a zároveň dokázat potřebu společného postupu v nacionálních otázkách: „A v tom směru v boji svém za hmotné zlepšení svého postavení nepotřebuje dělnictvo odkládati cit vlastenecký, nepotřebuje u nás češtví za věc nicotnou prohlašovati, neboť i to jest veliký duševní statek, ten pocit příslušnosti k národu a pocit souvislosti dějinné nás všech s minulostí národa“.¹⁶ Lidovci nezůstávali jen u žurnalistické agitace. Jejich předáci usilovali o přímé ovlivňování dělnického voličstva. Příležitost k tomu nacházeli na řadě schůzí, na nichž se vyslovovali pro zásadu všeobecného hlasovacího práva i pro zastoupení dělnictva v V. volební kurii a také pro požadavek demokratizace volebních řádů do zemského sněmu na Moravě. Na schůzi sociálních demokratů 9. 11. 1896 v Brně vystoupili např. vedle dělnických řečníků J. Krapky a E. Riegra též lidovci A. Stránský, V. Šílený a V. Lebloch a slíbili bojovat za všeobecné hlasovací právo na zemský sněm.¹⁷ Nezbytnost zabývat se dělnickými požadavky ventilovali lidovectví poslanci také přímo na zemském sněmu. Ústy V. Šíleného, který na sněmovním zasedání 28. 12. 1896 navrhl řešit otázku nezaměstnanosti zřízením zprostředkovatelen pracovních příležitostí, formálně uznali právo dělníka na práci.¹⁸ V. Perek pak v řeči z 28. 12. 1896 upozornil na potřebu řešit dělnickou otázku: „Otázka ta tluče vehementní silou na brány tohoto parlamentu a jestliže k ní neobráteíte zavčas zřetele, může se státi, že ty brány může rozbítí (...). Otázka tato nesmí nám zůstatí cizí, neboť třeba by ti, kterých se týče, neměli ještě možnosti vysílati zástupce své do tohoto parlamentu, oni mají přece právo žádati to, aby tento parlament také o ně se staral, jelikož i oni jsou poplatníky a platnými obyvateli markrabství moravského“.¹⁹

Vystupňování na dělnictvo orientované agitace na konci roku 1896 prozrazovalo obavy ze samostatného postupu sociální demokracie při nad-

¹⁴ J. Malíř, *Vývoj liberálního proudu...*, 30—36, 54—67.

¹⁵ LN 4, 1. 3. 1896, 51, 9; Rovnost 12, 2. 4. 1896, 14, 1.

¹⁶ *K otázce dělnické*, LN, 4, 9. 5. 1896, 107, 1—2.

¹⁷ *Co žádá moravské dělnictvo po sněmu moravském*, LN 4, 11. 11. 1896, 260, 1—2. Podobně vystoupil na schůzi dělnictva 27. 12. v Brně V. Šílený. Srov. Státní oblastní archiv v Brně, (dále jen SOAB), B 13, k. 331, č. 7784/29. 12. 1896; LN 4, 29. 12. 1896, 298, 2.

¹⁸ *Sněmovní list moravského sněmu zemského 1896—1897*, 142—145.

¹⁹ *Tamtéž*, 73—76.

cházejících volbách, prozrazovalo také, že lidová strana předvolebním nadbíháním dělnictvu směřuje ke konkrétnímu politickému cíli, který naznačily Lidové noviny, když přiznaly, že by přivítaly volební dohodu se sociálními demokraty pro volby v V. kurii.²⁰

Otázka volebního zastoupení ve všeobecné kurii, na niž si právem dělalo nárok z jiných volebních kurií vyloučené dělnictvo, se před volbami stala na Moravě stejně jako v Čechách prubířským kamenem skutečného poměru jednotlivých politických směrů k dělnictvu, ale také katalyzátorem další diferenciaci české buržoazní politiky. Jestliže se v lidové straně objevily tendence k volební spolupráci se sociálními demokraty, pak další vývoj dokázal, že vůdcům lidové strany ani zdaleka nešlo o pomoc dělnickým kandidaturám, ale naopak o posílení vlastních pozic při volbách, i když v některých frakcích strany nechyběly ani opravdové pokusy o volební podporu sociálních demokratů.

Vzhledem k tomu, že 72 poslanců V. kurie mělo být voleno více než 5,3 milióny voličů, a to jak voličů dosud neoprávněných volit, tak voličů, kteří mohli volit i v dosavadních čtyřech kuriích zbývající 353 poslance, sociální demokraté oprávněně žádali, aby celá V. volební kurie byla přenechána dělnickým kandidaturám. Tento požadavek akceptovaly i některé skupiny české inteligence a maloburžoazie. Na Moravě se k tomuto řešení hlásila zejména část mladé inteligence a studentstva ovlivněná levým křídlem pokrokového hnutí v Čechách, která jinak vystupovala jako součást lidové strany. Právě rozdílný postoj v této otázce se stal rozhodujícím momentem při secesi této frakce od lidové strany a jejího samostatného postupu v rámci tzv. Mladé Moravy. Na schůzi výkonného výboru lidové strany 28. 12. 1896 vystoupil mluvčí Mladé Moravy H. Bulín s požadavkem, aby mandáty v V. kurii byly přenechány sociálním demokratům.²¹ Když vedení strany tento požadavek mladomoravců odmítlo, prohlásila se Mladá Morava za „samostatný směr mimo veškeré politické strany“ a při samotných volbách podporovala sociálně demokratické kandidatury i proti kandidátům národně zdůvodňovaným, takže také s jejím přispěním byl na Brněnsku zvolen J. Hybeš a na Olomoucku A. Berner.²² Před volbami se pro dělnické kandidatury vyslovovalo také radikálně maloburžoazní křídlo lidové strany soustředěné v Českém politickém spolku v Brně na čele s J. Švecem a A. Popelkou a tiskovým orgánem Pramen.²³ Postoje těchto frakcí lidové strany narážely ovšem na nepochopení u ostatních složek strany, zejména rolnického a „slovanského“ křídla strany v čele se Selskými listy a Velehradem.

Rozpory v otázce dělnických kandidatur odrážely nejednotnost sociálně třídní základny lidové strany a její ideologickou nekonsolidovanost, zároveň však v nich krystalizovaly ty třídní faktory, které se pro její poli-

²⁰ *K věcem lidu dělného*, LN 4, 4. 11. 1896, 254, 1.

²¹ SOAB, B 13, k. 332, č. 676/30. 1. 1897; B 26, k. 2205 A, č. 634/30. 1. 1897; Čas 11, 30. 1. 1897, 5, 77—78; Hlas 49, 30. 1. 1897, 24, 2; Hlasy z Hané (dále jen HzH) 15, 30. 1. 1897, 62, 1; LN 5, 22. 1. 1897, 17, 3—4.

²² J. Malíř, *Vznik, vývoj a rozpad...*, 27—30; *Mladá Morava a volba Hybešova*, Niva 7, 1897, 6, 186—195.

²³ *K volbám v V. kurii*, Pramen 2, 25. 7. 1896, 31, 1; LN 4, 11. 8. 1896, 183, 1—2; SOAB, B 13, k. 331, č. 6173/29. 1. 1897.

tiku staly určující. Zatímco sociální demokracii příznivé projevy Mladé Moravy byly určovány sociálním reformismem mladé inteligence, která vyrůstala pod rozporuplným vlivem jak realismu, tak sociálního demokratismu i intenzivního nacionalismu, a názory Pramene byly poznamenány maloburžoazním sociálním radikalismem, postoje Selských listů vyjadřovaly zájmy zámožných sedláků, kteří v posílení vlivu sociální demokracie viděli nebezpečí pro své pozice na venkově.²⁴ Tyto obavy zámožného rolnictva byly poslancem J. Pospíšilem tlumočeny i na zemském sněmu: „Nestane-li se brzy náprava, dočkáte se v krátké době — nač Vás opětovně upozorňuji — splnutí sedláka se socialismem“.²⁵ Z rolnických kruhů lidové strany sice zaznívaly také smířlivější hlasy, které byly ochotny sociální demokracii tolerovat, ale jen za předpokladu, že se vymaní „z pověstného internacionalismu“ a že bude šetřit „pocitivého majetku“. Také vykonstruovaný protiklad údajného „slovanského demokratismu“ rolnictva a internacionalismu dělnictva až příliš otevřeně naznačoval nacionální a třídní východiska zájmu rolnického křídla o dělnickou otázku.²⁶

Ještě rezervovanější postoj k sociální demokracii zaujaly před volbami Hlasy z Hané, mluvčí prostějovské frakce lidové strany. Označily ji za nebezpečnější než klerikální strany a otevřeně hlásaly, že „zežidovštělá, beznárodní sociální demokracie nesmí ani v V. kurii volební mezi českým lidem zvítězit“.²⁷ Nevybíravý způsob jejich psaní vyplýval z vyhraněnějšího třídního zápasu české buržoazie a dělnictva na Prostějovsku, který byl umožněn menší konkurencí německé buržoazie v Prostějově, v tomto tehdy největším českém městě s českou obecní správou na Moravě.^{27a}

Samotné vedení lidové strany, i když i o jeho příklonu k negativnímu stanovisku k sociálně demokratickým kandidaturám nepřímě svědčily už dříve pronášené, opatrně formulované projevy lidoveckých předáků, setrvalo až do uvedené schůze výkonného výboru 28. 12. 1896 u nejednoznačného postoje k celé otázce, neboť si nechtělo jednostranným postupem ani uzavřít cestu k možnosti působit na sociální demokraty ani odcizit jednotlivé frakce ve straně. Pro náznaky ochoty ke spolupráci se sociální demokracií bylo příznačné, že byla podmiňována příklonem sociálních demokratů k nacionalistické politice a vzdáním se podstatných programových postulátů, jakými byly třídní boj a revoluční řešení společenských problémů.²⁸ Jakmile bylo zřejmé, že se sociální demokracie nenechá svést nacionalistickými hesly, odmítly vůdčí složky lidové strany podporu dělnickým kandidaturám otevřeně. Odmítnutí volební podpory

²⁴ „Lid náš venkovský, nakažen učením falešné židovské sociální demokracie, není hnán proti velkokapitálu, proti židům (...), nýbrž lid jest hnán proti stavům středním, proti našemu stavu rolnickému (...). Rolník se svou hrstkou pozeměcků jest sociální demokracií ohrožován.“ Selské listy (dále jen SL) 14, 13. 2. 1897, 18, 1—2; srov. též SL 13, 29. 8. 1896, 75, 1—2.

²⁵ LN 4, 13. 2. 1896, 36, 1—2.

²⁶ SL 15, 25. 2. 1897, 23, 1; 27. 2. 1897, 24, 2; 18. 3. 1897, 32, příl.

²⁷ *Socialistické schůze na venkově*, HzH 15, 12. 12. 1896, 99, 2. Srov. též *Přípravu k volbám*, HzH 16, 16. 1. 1897, 5, 1.

^{27a} P. Marek, *K ekonomickému profilu Prostějova v letech 1890—1915*, ČMM 100, 1981, 244—254.

²⁸ LN 4, 5. 8. 1896, 178, 2; 4. 9. 1896, 203, 1; HzH 15, 5. 8. 1896, 62, 1.

sociálně demokratickým kandidaturám motivovaly nacionálně a státoprávně, formálně se však i nadále prohlašovaly za obhájce také dělnických zájmů a za nepřítelky označovaly jen vídeňské vedení sociální demokracie, z jehož vlivu se měli čeští sociální demokraté vymanit.²⁹ Za jejich nacionálním zdůvodňováním se ale skrývalo třídní pozadí poměru lidovců k dělnictvu. Vždyť lidovci zdůrazňovali, že cesta k uskutečnění dělnických požadavků je „cesta rozvoje účelných oprav budoucích na platném společenském řádu, cesta sociálních reforem. Stavíme se proti krajním výstředním směrům“, tvrdili dále, „které chtějíce postaviti společnost na základy docela nové, ve svém konci vedly by k podvrácení celého společenského řádu, ke zničení vysoce cenných statků, jichž lidstvo dospělo prací dlouhých věků“.³⁰

Zostření vztahu k sociální demokracii poznamenalo celou volební kampaň lidovců, která při samotných volbách vyústila v otevřeně nepřátelský postup. Projevem jednoznačného protisociálně demokratického kursu nebylo jen bojovné vystupování lidovců proti dělnickým kandidaturám, ale také fakt, že se lidová strana ve volbách spojila se staročechy. Jejich společné volební svolání z 28. 2. 1897 jen potvrdilo odmítavé stanovisko lidové strany k zásadnějším úpravám společenského pořádku.³¹ Lidovci šli při samotných volbách v boji proti sociálním demokratům tak daleko, že dokonce usilovali o společný postup také se stranou katolicko-národní. Když tato strana volební spolupráci s lidovci odmítla, neváhali proti dělnickým kandidátům podporovat kandidáty klerikální. Tento postup lidové strany ovšem nezabránil tomu, aby část jejich soupeřů volila prosocialisticky a aby při volbách, konaných v březnu 1897, byli na Moravě zvoleni v V. volební kurii vedle tří lidovců a jednoho klerikála také tři sociálně demokratičtí poslanci.³²

Celkově předvolební kampaň a samotné volby naznačily, že jestliže se v postojích vůdčích kruhů lidové strany k dělnictvu do té doby promítaly dvě základní tendence – jednak úsilí podržít dělnické hnutí nacionalistickým i třídním postojům silicí české buržoazie, jednak odpor proti růstu samostatných pozic sociální demokracie v dělnictvu i celé české společnosti – potom tyto záměry se při volbách ukázaly být bezúspěšné. Volby v V. kurii naopak prohloubily propast, která oddělovala lidovou stranu od uvědomělého dělnictva, reprezentovaného politicky sociální demokracií. Na této skutečnosti neměnila nic prohlášení lidovců, která na adresu sociálních demokratů uváděla, že mezi oběma stranami není nepřeklenutelný rozpor, protože lidová strana je proti velkokapitálu a česká buržoazie není velkokapitalistická.³³ Naopak bezprostředně po volbách byl vzá-

²⁹ A. Stránský, *Vážné nedorozumění*, LN 5, 21. 2. 1897, 42, 1–2.

³⁰ *Náš poměr k sociální demokracii*, Radhošť 4, 28. 2. 1897, 9. 1. Srov. též sérii článků *Otázka sociální*, LN 4, 26. 11. 1896, 273, 1–2; 28. 11., 275, 1; 29. 11., 276, 2–3; 1. 12., 277, 2; 4. 12., 280, 1–2; 5. 12. 281, 1–2.

³¹ *Lide moravský!* LN 5, 28. 2. 1897, 48, 1–2.

³² O průběhu jednání lidové, národní a katolicko-národní strany o volebním postupu: SOAB, B 13, k. 331, č. 7654 a k. 332, č. 676; B 26, k. 2205 A, č. 800, 858, 1118/1897. Vedle lidovců V. Šíleného, V. Leblocha a J. Starošíka byl zvolen klerikál A. C. Stojan a sociální demokraté J. Hybeš, A. Berner a E. Rieger.

³³ *Proti heslu Svůj k svému*, LN 5, 27. 3. 1897, 70, 3.

jemný vztah lidové a sociálně demokratické strany ještě více vyostřen na jedné straně vystoupením českých sociálně demokratických poslanců s protistátoprávním prohlášením a na druhé straně podporou, kterou lidová strana věnovala vznikajícímu hnutí národního dělnictva namířeného proti sociální demokracii.

Tažení, které proti sociální demokracii po vydání protistátoprávního prohlášení rozpoutaly české buržoazní strany včetně lidové, popřelo všechny názky příznivějšího postoje lidovců k sociální demokracii. Lidovecký tisk se sice zpočátku postavil proti prohlášení sociálních demokratů kriticky, ale poměrně věcně, záhy však podlehl také demagogickému štvání.³⁴ Vůdce lidovců A. Stránský šel po volbách v odporu k sociální demokracii tak daleko, že se ve vídeňském parlamentu 7. a 8. 4. 1897 v debatě o návrhu sociálně demokratického poslance Daszyňského na zvolení zvláštního výboru pro vyšetřování volebních machinací a krvavých událostí při říšských volbách v Haliči vyzývavě postavil proti sociálním demokratům a na stranu vlády.³⁵

Jednotná protisociálně demokratická fronta českých buržoazních stran ovšem neznamenala, že by se lidová strana vzdala svého působení na dělnictvo. Podobně jako mladočechům v Čechách se jí demagogickou agitací podařilo odvrátit část dělnictva od sociální demokracie a stát se politickým patronem politického hnutí národního dělnictva.

Toto hnutí se na Moravě oproti Čechám formovalo jen pozvolna. Organizace národního dělnictva tu vznikaly jen postupně, nejprve v Brně a jeho předměstích a v Přerově a teprve v průběhu r. 1898 i jinde na Moravě.³⁶ Lidovci avšak v jeho počátcích sehráli obdobnou „protektorskou“ úlohu jako mladočeši v Čechách. Lidovecký tisk po vzoru Národních listů podporoval akce národních dělníků, registroval jejich státoprávní projevy, podrobně informoval o shromážděních národních dělníků a jejich organizačním postupu a dokonce jim propůjčoval i své stránky. Žurnalistická podpora v některých případech přerůstala v přímou osobní spolupráci lidovců s představiteli národních dělníků při zakládání jejich organizací.³⁷ Oficiální delegát lidovců byl vyslán i na ustavující schůzi Politického klubu národní strany dělnictva československého konané 30. 1. 1898 v Brně.³⁸

Kořeny těchto kroků lidové strany tkvěly v úsilí získat kontrolu nad celým hnutím a usměrňovat ho. Lidovci totiž do hnutí národních dělníků vkládali velké naděje v boji proti sociální demokracii a vlivu jejího revolučního programu. Lidovci označovali národní dělníky jako „sílu proti červené internacionále“, jako „zdravou reakci“ na sociální demokratis-

³⁴ LN 5, 1. 4. 1897, 74, 2; 3. 4. 1897, 76, 1–2; HzH 16, 3. 4. 1897, 27, 2; Radhošť 4, 4. 4. 1897, 4, 1–2; SL 15, 3. 4. 1897, 39, 2.

³⁵ LN 5, 8. 4. 1897, 80, 3; 9. 4. 1897, 81, 1; VH 9, 18. 4. 1897, 16, 1–2; Čas 11, 17. 4. 1897, 16, 241–242.

³⁶ SOAB, B 13, k. 336, č. 1239/11. 4. 1897 a č. 682/30. 1. 1898. Srov. též J. Mikulka, *Vznik a počátky národně sociální strany na Moravě v letech 1897–1901*, ČMM 102, 1983, 71–86.

³⁷ Četné doklady těsné spolupráce viz O. Příkrýl, *Paměti*, s. 325–410 (Pozůstalost O. Příkrýla, OA Prostějov). Z lidoveckého tisku se národním dělníkům věnovaly hlavně HzH, ale i LN a SL.

³⁸ J. Malíř, *Vývoj liberálního proudu...*, 51.

mus.³⁹ Co především očekávali od národních dělníků, naznačily Hlasy z Hané, když s povděkem uvítaly program národních dělníků, který odmítal třídní boj i hospodářský program sociální demokracie.⁴⁰ Z těchto důvodů zachovávala lidová strana národním dělníkům své sympatie i poté, co přistoupili k založení vlastní politické strany, a nezměnila je ani s růstem emancipačního procesu strany národního dělnictva, který začal být evidentní po ustavujícím sjezdu národně sociální strany v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 9. až 11. 4. 1898 v Praze.

Naznačili jsme už, že již před volbami v r. 1897 se intenzita i charakter vztahu jednotlivých frakcí k dělnickému hnutí a sociální demokracii lišily. Zbývá tedy otázka, nakolik se postoje různých složek lidové strany k dělnické otázce změnily po volbách a která stanoviska se stala pro lidovou stranu jako celek rozhodující a co v rámci české buržoazní politiky na Moravě znamenala.

Ukazuje se, že na formování celkové politické linie lidové strany se v této době hlavní měrou podílelo ústředí strany v čele se skupinou brněnských vůdců, tvořenou A. Stránským, J. Tučkem a V. Šíleným, která ovládala výkonný výbor i Klub lidové strany a Lidové noviny. Zejména Stránský, který byl vedle Tučka hlavním činitelem při prosazování volební spolupráce s moravskými staročechy, byl nejdůležitějším tvůrcem a aktérem demagogické taktiky lidovců vzhledem k dělnickému hnutí a sociální demokracii. Rozhodujícím způsobem se Stránský zasloužil i o postupný, za radikálními hesly skrývaný obrat od protivládní opozice k mladočeské „etapové“ politice, který i na Moravě signalizoval hlubší změny v české buržoazní politice. Vedle V. Šíleného měl také velkou zásluhu na formulování „středostavovské“ politické koncepce lidové strany, která orientovala lidovou stranu v první řadě na střední vrstvy měst i venkova.⁴¹

Politickou linii brněnských předáků v zásadě podporovala také prostějovská frakce, která reprezentovala vzrůstající ambice českých podnikatelských vrstev v Prostějově. Její orgán Hlasy z Hané proto vzhledem k jednoznačnějším národním a třídním poměrům na Prostějovsku vystupoval v některých otázkách (antisemitismus, volby v V. kurii) rozhodněji než brněnské vedení strany. Bojovněji se prostějovská frakce stavěla také proti sociální demokracii a vehementněji podporovala hnutí národního dělnictva.

Na rozdíl od prostějovských lidovců brněnská radikální frakce s týdním Pramenem vystupovala v otázce poměru k dělnictvu kolísavěji. S ohledem na voličstvo brněnských dělnických předměstí zpočátku schvalovala podporu dělnických kandidatur v V. volební kurii a bezpodmínečně požadovala zavedení všeobecného hlasovacího práva, ale její skutečné postoje při samotných volbách prozrazovaly obavy maloburžoazních vrstev ze sociální demokracie, před níž byla nakonec dáována přednost dokonce možnosti volební dohody s klerikály.⁴²

³⁹ Srov. HZH 16, 23. 10. 1897, 85, 2; LN 6, 22. 2. 1898, 42, 1.

⁴⁰ HZH 16, 26, 6. 1897, 51, 1.

⁴¹ J. Malíř, *Vývoj liberálního proudu...*, 54—67.

⁴² Pramen 2, 25. 7. 1896, 31, 3; 5. 12. 1896, 50, 1.

Obdobným názorovým vývojem jako Pramen procházely v pohnutém období let 1896–1897 také listy Radhošť a Jihlavské listy, které byly mluvčími méně vyhraněných opozičních skupin maloburžoazie a inteligence na severní a jihozápadní Moravě, hlásících se k lidové straně. V psaní těchto listů bylo zjevné, jak jejich stanoviska byla stále zřetelněji určována rozporuplnými radikálními náladami maloburžoazie vyjadřujícími jak obavy z tlaku velkokapitálu, tak strach ze vzestupu socialistického dělnického hnutí. Radhošť proto zdůrazňoval stejné státoprávní postoje, jako nesouhlas s revolučními a třídními postuláty sociální demokracie. Z původního mluvčího opozičních sil v lidové straně se tak z obav z dělnického hnutí stával obhájcem její politiky: „Ani socialističtí dělníci, kteří nejvíce naléhají na takové taktické roztržení šiků národních, nemají proč žalovati na nynější zastupitelstvo české“.⁴³

Jestliže náznaky příznivějšího poměru opozičních frakcí lidové strany reprezentovaných hlavně Pramenem, Slovanem, Radhoštěm i Jihlavskými listy k dělnickému hnutí se ukázaly právě v letech 1896–1897 jen přechodného rázu, daného maloburžoazním charakterem jejich sociálního zájmu, pak motivace postojů „slovanské“ frakce v Kroměříži, rolnického křídla i mladé inteligence k dělnictvu měla jiný základ. Kroměřížská skupina kolem časopisu Velehrad původně hájila zásadu, že V. volební kurie patří dělnictvu. Z tohoto hlediska odsuzovala obrat vedení lidové strany od demokratických zásad a kritizovala jeho demagogický poměr k dělnictvu.⁴⁴ Její zdánlivě přátelštější stanovisko k sociálnímu demokratismu bylo ovšem poznamenáno neméně sobeckými a demagogickými cíli, neboť ve svých důsledcích myšlenku sociálního osvobození dělnictva podřizovala slovanstvím modifikovanému nacionalismu. „Slovanské právní řády“, „zádruha“, „slovanský demokratismus“, jak byly kroměřížskými předáky v čele s A. Kusákem vykonstruovány z romantických představ o slovanské minulosti, se měly stát prostředky k řešení sociálních problémů, ale zároveň také „ochranou“ sociální demokracie před „židovsko-německým“ vídeňským vedením strany.⁴⁵ Kritika ústředí lidové strany pro jeho nepříznivý postoj k dělnictvu nevyplývala proto ze zásadnějších stanovisek skupiny kolem Velehradu k sociální otázce, ale v prvé řadě z nespokojenosti s jednoznačným příklonem českého dělnického hnutí k internacionálnímu sociální demokracie, kterému vůdci lidovců neuměli zabránit.⁴⁶ I když Velehrad projevoval větší porozumění pro dělnické požadavky a kritizoval nepřátelské tažení českých buržoazních stran proti sociální demokracii, za jeho postoji se skrýval stejně nepřátelský poměr k třídní

⁴³ Radhošť 3, 17. 12. 1896, 72, 1.

⁴⁴ „Docela po způsobu německých liberálů slibují lidovi sociologové dělníkům tu invalidní almužnu (invalidní pojištění — J. M.) ten byrokratický úřad, jenž se snad bude starati o práci pro nezaměstnané, ale systém a promyšlenosti v slibované této péči o dělníky není.“ *K otázce lidové na Moravě*, VH 9, 27. 2. 1897, 9. 1.

⁴⁵ VH 9, 6. 2. 1897, 6, 1; 11. 4. 1897, 15, 5.

⁴⁶ „Strana lidová odvrácením své tváře od našeho lidu dělnického provinila se nejen proti zásadě demokratismu, nýbrž i proti prazásadám slovanským (...). V pravdě národní výchova našeho dělnictva, jejíž širokou svouází láká socialism v náručí internacionální, ta jediná dovede zachrániti jednotnost našich národních řad.“ VH 9, 6. 2. 1897, 6, 1.

politice dělnictva jako v případě ostatních buržoazních politických směrů, který byl o to nebezpečnější, že nebyl formulován otevřeně, ale skrýval se pod nánosem slovanské a pseudoradikální frazeologie.

Opoziční kritikou lidoveckého vedení se kroměřížské frakci blížila Selská jednota v Olomouci, její opozičnost však vyrůstala z odlišných kořenů. Selská jednota sice ještě ve druhé polovině 90. let přijímala politické vedení brněnského ústředí strany lidové, ale stále zřetelněji se do jejího poměru k lidové straně promítaly hospodářské a stavovské zájmy zámožného rolnictva přerůstajícího postupně v agrární buržoazii. Z jeho zorného úhlu byly posuzovány i dobové politické otázky včetně vztahu k sociální demokracii a dělnictvu vůbec. Zatímco před volbami se Selské listy ojedinele snažily smířlivějším tónem ovlivnit voličstvo z řad dělnictva – vždyť v V. volební kurii kandidovali také představitelé rolnického křídla lidové strany J. Starošťík a V. Lebloch⁴⁷ – po volbách postupovaly proti sociálním demokratům už bez zábran: „V tom slibovaném ráji jest sociální demokracie tím hadem, jenž svede masy lidu do záhuby. A proto musí tomuto hadu být rozdracena zavčas jeho – židovská hlava“.⁴⁸ Ostrá protisociálnědemokratická agitace Selských listů signalizovala, že se na moravském venkově prohloubily třídní rozpory. Zámožným rolnictvem negativně pocítovaný nedostatek zemědělského dělnictva byl předáky formulujícího se agrárního hnutí dáván za vinu právě působení sociální demokracie, protože její učení odcizuje českému rolnictvu zemědělské dělnictvo, které pak „padá do rukou podvratných živlů“.⁴⁹ Útoky, které argumentovaly tím, že sociální demokracie potírá rolnictvo, že upírá tzv. středním stavům právo na existenci, že z venkova odvádí zemědělský proletariát nebo že je spjata se zájmy židovského velkokapitálu ap., stejně jako šíření ideje „slovanského demokratismu“ rolnictva, která byla podobně jako v případě kroměřížské frakce nositelem nejen nacionalistických představ, ale také odporu k třídnímu boji dělnictva, zřetelně vyjadřovaly třídní obavy venkovské maloburžoazie a silící agrární buržoazie ze socialistického dělnického hnutí.⁵⁰

Na rozdíl od většiny maloburžoazních frakcí lidové strany, v nichž obavy z dělnického hnutí působily vzhledem k lidové straně jako integrační faktor, v případě Mladé Moravy – opozičního seskupení akademické mládeže a mladé inteligence – vedl postup vedení lidové strany při volbách k jejímu osamostatnění. Mladomoravci se prohlásili za obhájce zájmů dělnictva i spojence sociální demokracie při volbách a své politické seskupení označovali za „stranu sociální reformy“. Žádali omezení soukromého vlastnictví a spravedlivější uspořádání společnosti, které však neočeká-

⁴⁷ *Otázka sociální*, SL 15, 25. 2. 1897, 23, 1.

⁴⁸ *Oddělte věc dělnictva od agitace židovské sociální demokracie*, SL 15, 15. 4. 1897, 44, 1.

⁴⁹ J. Starošťík, *Zemědělské dělnictvo*, SL 15, 8. 5. 1897, 53 příl. Srov. též: *K poměru rolnictva a jeho dělnictva*, SL 15, 20. 7. 1897, 82, 3.

⁵⁰ „To je tajemství slovanského demokratismu, že on hodnost, vznešenost a důstojnost rozličných povolání neruší, on nechce té pověstné revoluční egalitě (rovnosti), které jest chlap jako chlap, nýbrž on šetří různosti práce a zásluh o společnost a také je spravedlivě odměňuje a jemu je i majetek svatý.“ *České společnosti, českému dělnictvu*, SL 15, 20. 3. 1897, 33, 2.

vali „od výroby provázené státem a od kolektivistických organizací“, to jest od zespolečnění výrobních prostředků, nýbrž od vzestupného zdanění kapitálu.⁵¹ Tyto programové teze tak naznačovaly meze pozitivního vztahu Mladé Moravy k sociální demokracii. I když mladomoravci i skutkem hájili emancipovaný názor, že V. volební třída patří sociálním demokratům, a vystupovali proti útokům na údajnou „beznárodnost“ českých sociálních demokratů, nesouhlasili s hospodářskou částí jejich programu, vytýkali sociálním demokratům závislost na vídeňském vedení, kterému též připisovali iniciativu při vzniku protistátopravního prohlášení. Postoje mladomoravské frakce lidové strany tak odrážely politickým realismem ovlivněné sociálně reformní názory pokrokovější části inteligence. Její stanoviska však podstatněji v této době neovlivnila poměr lidové strany k sociální demokracii, a jak ukázal další vývoj, spíše korespondovala s pozdějším pronikáním reformismu do řad sociálně demokratické strany.⁵²

Závažné změny ve vývoji lidové strany, v jejím postavení v české společnosti i v celé české buržoazní politice, které se projeví zvláště v jejím příklonu ke spolupráci s moravskými staročechy a k oportunní taktice ve Vídni, našly svůj odraz také ve vyhranění jejího poměru k socialistickému dělnickému hnutí. Ukázalo se, že to zlaleka nebylo pouze protistátopravní prohlášení českých sociálně demokratických poslanců, které znepráčetilo lidovou stranu se sociální demokracií, ale celá soustředěná kampaň zahájená už dávno před říšskými volbami, jejímž cílem bylo za každou cenu omezit vliv sociální demokracie na dělnictvo a podřídit ho vedení české buržoazní politiky. I když tento záměr byl staršího data, v letech 1896–1897 nabyl na důraznosti, vyostřenosti i bezohlednosti. Jeho vehementnější prosazování odráželo posuny, k nimž v tomto období docházelo v sociálně třídním složení české společnosti na Moravě, v její hlubší třídní a politické diferencovanosti.

Nástup moravské lidové strany do čela české buržoazní politiky na Moravě v r. 1896 přinesl jasnější vymezení poměru lidové strany k jednotlivým vrstvám českého obyvatelstva a ve skutečnosti revidoval oficiálně postulovaný záměr lidovců být stranou všech vrstev českého národa včetně dělnictva, který byl stále více v rozporu se skutečností i politickou praxí lidové strany. Přes svou stylizaci do role „všennárodní“ strany se lidová strana postupně vyhraňovala ve stranu hájící v první řadě zájmy městské a venkovské maloburžoazie a potencionálně také vzrůstající se české podnikatelské buržoazie, a tím také stále nepřátelštěji zaměřenou vůči socialistickému dělnickému hnutí.⁵³ I když ani později se lidová

⁵¹ R. Fischer, *Pokroková Morava I*, Praha 1937, 61–62.

⁵² J. Malíř, *Pokrokové hnutí na Moravě a dělnické hnutí*, ČMM 93, 1974, 137 až 145.

⁵³ Stále větší odstup od dělnictva se odrážel i v oficiálních dokumentech lidové strany. Na jejím sjezdu 12. 7. 1896 byly vzhledem k dělnictvu oproti široce přijatému živnostenskému a rolnickému programu přijaty jen velmi omezené a umírněné požadavky. Srov. *Sjezd důvěrníků lidové strany*, LN 4, 14. 7. 1896, 159, 2. Ještě větší nepoměr mezi „středostavovskými“ a dělníckými požadavky bylo možno sledovat ve volebním svolání lidovců z 28. 2. 1897. Srov. *Lide moravský!* LN 5, 28. 2. 1897, 48, 1–2.

strana nevzdávala cíle ovlivňovat dělnické hnutí, její možnosti manévrování už byly omezeny jak odstupem získaným právě v letech 1896 a 1897, tak odporem sociální demokracie k zasahování lidovců do vývoje dělnického hnutí. Na druhé straně nové podmínky utváření politických poměrů na Moravě na počátku 20. století, které byly dány realizací tzv. moravského paktu z r. 1905, vstupem sociálních demokratů do zemského sněmu a zejména pronikáním revizionismu do dělnického hnutí, i později umožňovaly lidovcům působit na dělnické hnutí. Objasnění tohoto působení však bude vzhledem k nové situaci lidové i sociálně demokratické strany v posledním desetiletí před první světovou válkou i jiné rovinně jejich vzájemného poměru vyžadovat další zkoumání.

DIE TSCHECHISCHE VOLKSPARTEI IN MÄHREN UND DIE ARBEITERBEWEGUNG AM AUSGANG DES 19. JAHRHUNDERTS

Der Autor löst in seiner Arbeit die Frage, inwiefern sich die wichtige Änderungen, in denen es in der Habsburgermonarchie in den Jahren 1896—1897 kam, bemerkbar machen in Verhältnis der tschechischen Volkspartei in Mähren zur Arbeiterbewegung, vor allem zu den Sozialdemokraten.

Er erklärt die Rolle der Volkspartei bei der Annahme der Wahlreform von Baden, ihr Vorgehen bei den Wahlen in der V. allgemeinen Wahlkurie, ihre Einstellung zur „antistaatsrechtlichen Erklärung“ tschechischer sozialdemokratischer Abgeordneter und schliesslich auch ihre Aufgabe bei der Gestaltung der Bewegung der nationalen Arbeiterschaft. Er erläutert dabei die unterschiedlichen Einstellungen einzelner Fraktionen der Volkspartei.

Der Autor zeigt, dass gerade dieser Zeit die Beziehung der Volkspartei zur Sozialdemokratie kristallisierte. Da sich alle bisherigen Bemühungen der Volkspartei, die sozialistische Arbeiterbewegung der nationalistischen Politik der tschechischen Bourgeoisie unterzuordnen, als erfolglos erwiesen, trat die Volkspartei in den Jahren 1896—1897 der Sozialdemokratie gegenüber feindlich mit dem Ziel auf, den Einfluss der Sozialdemokratie auf die tschechische Gesellschaft für jeden Preis zu beschränken. Die Vertiefung der Kluft, die die Volkspartei von der Sozialdemokratie trennte, wurde von einer engeren Verbindung der Volkspartei mit den Interessen mittlerer Schichten begleitet.